

Rozhovory s pamětníky – Vzpomínky na obec a školu

Cíl: Provést rozhovory s prarodiči či jinými místními pamětníky.

Pomůcky: nahrávací zařízení (diktafon), případně formulář pro souhlas pamětníka se zveřejněním, bodový scénář otázek (nejlépe jej znát nazpaměť)

Organizace: Rozhovory s pamětníky nebo prarodiči mohou být prováděny žáky samostatně nebo v malých skupinkách, případně formou besedy s pamětníkem.

Díky této aktivitě mohou žáci získat jedinečné informace o historii své obce či regionu. Rozvinou si své komunikační kompetence, učí se naslouchat promluvám druhých lidí, vhodně na ně reagovat, učí se využívat komunikační prostředky.

Před samotným rozhovorem nebo besedou s pamětníkem (prarodičem) seznamte žáky se základními historickými fakty doby, ve které pamětníci žili. Představte žákům **teorii vedení rozhovoru** a připravte s nimi sadu otázek. Proveďte **nácvik** rozhovoru.

V rámci pilotního projektu si žáci vedení rozhovoru nacvičili samostatně s rodiči či prarodiči formou domácího úkolu. Rozhovory na diktafon pak prováděli, především v menších skupinkách, které spolu s vyučujícím navštěvovali domácnosti vybraných pamětníků nebo využili formu besedy.

Při besedě s pamětníkem dodržujeme stejné zásady a etická pravidla jako při vedení rozhovoru. Besedu vede vyučující a žáci kladou doplňující otázky. Případně mohou vést besedu žáci – jde o náročnější formu, ale pro žáky přínosnější.

Vedení besedy si v pilotním projektu ozkoušeli žáci ze ZŠ Chotěšov. Vedli diskuzi s celkem 18ti pamětníky, která trvala 2 hodiny. Žákyně nejprve požádali, aby se pamětníci jednotlivě představili a poté se ptali na několik připravených otevřených otázek (jaké mají vzpomínky na školu a dětství, jak prožívali příchod americké armády, kolektivizaci, měnovou reformu v roce 1953 či příjezd sovětských vojsk). Ty směřovali ke každému pamětníkovi. Do výpovědí pamětníků nevstupovali. V některých okamžicích přešla beseda do diskuze mezi pamětníky či odklonu od tématu. Tuto situaci pak buď zvládli sami žákyně nebo diskuzi usměrnila vyučující. Žákyně po položení všech otázek zakončily besedu poděkováním.

Po besedě věnujte jednu hodinu zhodnocení besedy. Okomentujeme relativnost vnímání skutečnosti, vybraná fakta z minulosti, u kterých se lišilo pamětníkovo pojetí a „řeč“ jiných pramenů – archivních dokumentů, tisku, filmového materiálu, výpověď jiných pamětníků. Zhodnocení a zpracování rozhovorů viz **Přepis a úprava rozhovorů**.

Teorie a nácvik vedení rozhovoru

Cíl: Představit žákům metodu vedení rozhovoru (orální historie). Stanovit pravidla dobře vedeného rozhovoru. Praktické ozkoušení vedení rozhovoru, analýza chyb.

Časová náročnost: 50 minut

Organizace: 1. část aktivity: žáci sedí v půlkruhu a sledují scénku. 2. část aktivity: žáci pracují po dvojicích.

Pomůcky: 1. část aktivity: power pointová prezentace „Záznam rozhovoru s pamětníky“ + vytištěné podklady k prezentaci „metodika vedení rozhovoru“ (viz příloha); 2. část aktivity: tužky, papíry, papírky se zadáním pro každou dvojici (čeho se má rozhovor týkat – např. první den ve škole, největší úspěch mého života, můj první výlet do zahraničí atd.); prezentace „Záznam rozhovoru s pamětníky“ (viz přílohy)

Postup:

1. část 20 min – teorie vedení rozhovoru: Nejprve žákům pomocí prezentace vyložíme teorii vedení rozhovoru.

Varianta: Ukázky nevhodně vedených rozhovorů – učitel hraje tazatele, žáci se střídají v roli dotazovaného. Žáci hádají, co je špatně (útočné otázky, otázky nesmyslné, nepřipravený tazatel, nedostatečný záznam atd.). Společná formulace pravidel dobře vedeného rozhovoru, správného kladení otázek atd. Vysvětlení, jak se pracuje se získanými daty. Důležitost orální historie.

2. část 30 min – nácvik rozhovoru: Žáci pracují ve dvojicích. Každá ze skupin připraví otázky k rozhovoru na určené téma. Pak se odehraje několik scének – jeden žák pokládá předem připravené otázky, druhý (z jiné skupiny) odpovídá. Po odehrání rozhovoru dojde k analýze ze strany žáků – co bylo dobře, co špatně? Vyjádří se i dotazovaný – jak se ve své roli cítil? Jak se mu zamlouvaly otázky? Co by mu pomohlo, aby se mohl lépe uvolnit? atd. Případné doplnění pravidel pro správné vedení rozhovoru.

Příklady nedokončených otázek pro tazatele:

Úvodní rozechřivací otázka.....

Kdy.....

Jak

Proč.....

S kým.....

Doplňující otázka.....

Poděkování za rozhovor.

Shrnutí: V praxi se doporučuje rozpovídat pamětníky na téma z dětství – Kde jste se narodil/a? Kdo byly Vaši rodiče? Vzpomínky na dětství bývají z valné většiny bezkonfliktním obdobím, na které téměř každý rád vzpomíná. Další témata mohou být: Jaké vzpomínky máte na školu? Jak jste trávili volný čas? Další stanovte dle etických zásad a témat, která Vás zajímají. Před rozhovorem věnujte dostatečný čas přípravě techniky. Ctíme maximálně soukromí pamětníka, informujeme ho proč děláme rozhovor, podepíšeme s ním písemný souhlas o zveřejnění, pokud se chytáme jeho výpovědi zveřejnit. Nenutíme ho do odpovědí, neklademe útočné otázky. Před rozhovorem vždy zkontrolujeme zda máme funkční techniku a dostatek místa pro záznam.

Tip pro rozhovory s pamětníky: Příklady otázek pro pamětníky můžete nalézt v publikacích: *Příběhy Sudet (Geschichten aus dem Sudetenland)*¹ a *Živé paměti Sudet (Lebendes Gedächtnis der Sudeten)*² – rozhovory s pamětníky z oblastí bývalých Sudet.

Další či doplňující informace k metodě orální historie:

Česká asociace orální historie www.oralhistory.cz

Ústav orální historie AV ČR <http://www.coh.usd.cas.cz/cs/>

Paměť národa www.pametnaroda.cz

Leitfaden zur Durchführung von Interviews mit ZeitzeugInnen:

<http://zeitzeugengeschichte.de/pdf/EG-Leitfaden.pdf>

Lernen aus Geschichte mit Oral History (Methode, Unterrichtsmaterialien):

<http://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/Filter/Didaktik/262>

Sozialwissenschaftliche Fachdidaktik – Oral History:

http://sowi-online.de/praxis/methode/oral_history_spurensuche_vor_ort.html

¹ <http://sudety.cpkp-zc.cz/o-projektu-pribehy-sudet/publikace/>

² <http://www.cpkp.cz/index.php/publikace/zive-pameti-sudet-cesko-nemecka-verze/detail>

Před rozhovorem

- Snažte se před první návštěvou o pamětníkovi získat co nejvíce informací z dostupných zdrojů. Snažte se nastudovat co nejvíce informací o událostech, které se pamětníkova příběhu dotýkají.
- Kritériem pro výběr vhodného pamětníka je přesah jeho příběhu z ryze privátní sféry do veřejného prostoru.
- Vysvětlíte pečlivě všechny okolnosti související s udělením souhlasu pamětníka ke zpřístupnění jeho vzpomínek formou nevýdělečných publikačních, osvětových a badatelských účelů.
- Při domluvě o rozhovoru je důležité pamětníkovi všechno důkladně vysvětlit. Především za jakým účelem s ním povedete rozhovor a jak bude natočený materiál dále zpracováván a užíván.
- Před natáčením uzavřete s pamětníkem písemně dohodu o možnosti veřejného zpřístupnění jeho svědectví.

Natáčení rozhovoru

- Před zahájením rozhovoru se přesvědčte, že nahrávací zařízení funguje, že máte dostatek datové kapacity a máte zajištěno napájení přístroje. Po celou dobu vyprávění pečlivě sledujte, zda funguje nahrávací zařízení.
- Pamětníkovi věnujte pokud možno vždy tolik času, kolik potřebuje k tomu, aby své svědectví – životní příběh celý vyprávěl. Podstata každého setkání s pamětníkem spočívá v tom, abychom získali jeho důvěru. Bez skutečné důvěry se sotva můžeme dovědět něco skutečně pohnutého, co už by nám předem nebylo známo. Respektujte osobnostní práva pamětníků, dbejte na jejich důstojnost a berte v úvahu aktuální zdravotní stav.
- Pamětníci by měli dostat možnost, aby se svobodně vyjádřili. Nechte je namalovat jejich vlastní obraz dějin. Nevžívejte se do pozice agresivního novináře. Nestojíte přeci proti žádnému politikovi, ale máte co do činění se staršími lidmi, kteří vám chtějí předat svou životní zkušenost.
- Pokud je potřeba tok pamětníkovy řeči usměrňovat otázkami (vždy se snažte usměrňovat pamětníka k tomu, aby vyprávěl chronologicky a spontánně; případné otázky by měly posouvat pamětníkovo vyprávění v čase, když se např. „zamotává“). Vždy se ptáme otázkami zjišťovacími a nikoliv doplňovacími, na které stačí odpovědět pouze ano či ne. Otázky by měly být vždy pochopitelné a pokud možno krátké.
- Snažte se co nejvíce eliminovat své verbální vstupy typu „aha“, „ano“, „hmm“ a jiná průběžná přitakávání, ve výsledku působí velmi rušivě.
- Chcete-li dosáhnout při zpracování svědectví pamětníka co možná nejlepších výsledků, doporučujeme navštívit pamětníka vícekrát.
- První rozhovor by měl mít formu volného životopisného vyprávění pamětníka, pokud možno co nejméně usměrňovaného tazatelem (samozřejmě s ohledem na způsob vyprávění pamětníka).
- Dopředu pamětníka porosíme, aby svůj příběh začal vyprávět od svého dětství, kým byli jeho rodiče, co jej v dětství a mládí formovalo. Chceme, aby chronologicky vyprávěl svůj životní příběh. Každý rozhovor uvozujeme časovým a místním určením nahrávky a žádostí o představení. Např: „Dnes je 20.října roku 2014 a jsme ve Stříbře v bytě pamětníka Karla

Steigla. Naše první otázka zní: „Řekněte, prosím, celé své jméno, kdy a kde jste se narodil a kdo byli Vaši rodiče?“

- Smyslem druhého setkání je doplnění informací, které jsme získali z prvního natáčení. Druhý rozhovor se svou formou blíží spíše interview. Na druhé natáčení jděte s připravenými otázkami, cílem je prohloubení a upřesnění pamětníkovy výpovědi, doptání se na to, co námnení z první výpovědi jasné apod.

Technika

- Rozhovory s pamětníky pořizujte ve formě audio nebo video záznamu v co nejvyšší technické kvalitě. Jako nejvhodnější formát doporučujeme mp3. Pro záznam audia doporučujeme přístroje s kvalitním zvukovým záznamem. Před první návštěvou se pečlivě seznamte s nahrávacím zařízením, natočte si zkušební zvukový záznam.

- Rozhovory pořizujte nejlépe v tiché místnosti bez rušivých zvuků, které mohou snížit kvalitu nahrávky. Výběr místa natáčení je velmi důležitý.

Ideálně natáčejte v pamětníkově bytě nebo v jiném tichém prostředí, kde se pamětník cítí dobře. Snažte se co nejvíce eliminovat rušivé vlivy (zdroje hluku, domácí zvíř, ruchy ulice, rodinní příslušníky – s výjimkou situace, kdy si pamětník výslovně přeje jejich přítomnost).

Možné problémy

Zcela praktický problém může spočívat v tom, že pamětník vypráví sám od sebe naprosto neuspořádaně stále dál a dál, a proto není možné začít mluvit o požadovaných tématech. Zde radíme, abyste byli prostě důslední a nenechali se vykolejit. Horší je opačný extrém – pamětníci tzv. skoupí slovo. Neobjevují se často, protože starší lidé jsou zpravidla spíše rádi, že se jich někdo ptá na jejich zážitky a zkušenosti. Někdy je nemluvnost způsobena tím, že pamětník považuje své zážitky za „banální“ a „bezvýznamné pro zkoumání dějin“. Toto je pak skutečným testem vašich diplomatických schopností. Nedejte se. Často jsou jednoduše vypravované příběhy nejčistším pramenem k tomu, abychom si mohli udělat konkrétní představu o historických událostech. Dalším, nepříliš častým problémem, může být i to, že pamětník, který byl dříve svolný, najednou nechce vyprávět nebo nechce dát souhlas se zveřejněním svých vzpomínek. V takovém případě pamětníka k ničemu nenuťte. To, že nám předá svůj příběh, je jeho svobodná vůle. Pamětníka mohou v rámci jeho vzpomínek také přemoci emoce. V takové chvíli je nejdůležitější zachovat se co nejvíce empaticky a dát najevo svou účast. Pokud je pro něj příliš obtížné vyprávět dál, navrhněte přesun rozhovoru a snažte se pamětníka především uklidnit. Mohou nastat i takové případy, kdy zjistíte, že pamětník vám lže. Nemusí to být vůbec lež vědomá – může být součástí nějakého kolektivního mýtu, který se kolem události vytvořil. Pamětník může navíc lži, např. o nějakém činu, který vůbec nevykonal, zcela věřit. Je však samozřejmě také možné, že vám jednoduše zalhat chce, pokud byl např. důvěrníkem StB. Doporučujeme proto výpovědi vždy ověřovat v archivech a v odborné literatuře.

Dobové materiály

- Požádejte pamětníka, aby vám poskytl svůj soukromý archív - dokumenty, deníky, fotografie, korespondenci, novinové výstřižky atd. Se souhlasem pamětníka zdigitalizujte zajímavé prameny vztahující se k jeho vyprávění. Nedílnou součástí setkání s pamětníkem je

vedle podepsání souhlasu též pořízení fotodokumentace, pokud pamětník focení neodmítne, oskenování pamětníkových dobových fotografií či jiných archiválií osobní povahy v co nejlepší technické kvalitě.

Použitá literatura:

Metodika natáčení rozhovorů. [online]. Post Bellum. Dostupné z:

<http://www.pribehy20stoleti.cz/doc/metodika_pametnici.pdf>

MATĚJKA, Ondřej. *Práce s pamětníky*. Antikomplex o.s., in: Dějiny na vlastní kůži, Vzdělávací DVD, PANT, Ostrava 2013.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

Za použití projektových knih jednotlivých škol a výstupů projektu „Obrazy historie regionu“ připravil kolektiv autorů

Editor: Marie Kubalíková, Olga Mourková

© Centrum pro komunitní práci západní Čechy
Cpkp západní Čechy, Americká 29, 301 38 Plzeň
Plzeň 2015

Partnerem projektu je Volkshochschule im Landkreis Cham e. V.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ-Neužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní. Pro zobrazení licenčních podmínek navštivte <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>.

www.cpkp-zc.cz

www.vhs-cham.de

Financováno z Evropského fondu pro regionální rozvoj Evropské unie prostřednictvím Programu přeshraniční spolupráce Cíl 3 ČR – Svobodný stát Bavorsko 2007 – 2013 „Investice do vaší budoucnosti“